

УДК 340.1;342.5

doi.org/10.30970/jcl.3.2025.3**Наталія Пархоменко**

Доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, член-кореспондент НАН України, Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-5870-9261

E-mail: nnparkchomenkoo@gmail.com

Подано до друку: 28.06.2025

Рецензія 1: 04.09.2025

Рецензія 2: 25.08.2025

Затверджено до друку: 11.09.2025

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП РОЗПОДІЛУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLE OF DISTRIBUTION OF STATE POWER AS THE BASIS FOR THE FORMATION OF A SYSTEM OF SOURCES OF NATIONAL LAW

Nataliia Parkhomenko

Dr. Hab. in Law, Professor, Head of the Department of V. M. Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract | The article examines the conceptual foundations for defining the interrelation between the constitutional principle of separation of powers and the formation and functioning of the system of sources of national law, particularly Ukrainian law. It is emphasized that the organization of the state mechanism and the interaction between the branches of state power vested with law-making authority are unique to each country and depend on the historical, socio-political, and geopolitical conditions of their development and operation.

It is highlighted that the issues of the distribution of state power, the authority of its bodies, and the creation of a mechanism of checks and balances, as well as the doctrine of the sources of law, have undergone thorough scholarly reflection and remain central to domestic and foreign theoreticians, constitutionalists, political scientists, and public administration experts.

The paper defines the essence and content of the separation of powers principle, the subjects of law-making authority, the concept and main features of the sources of law in the formal legal sense, as well as their systemic

properties. It characterizes the system of sources of law in Ukraine and the statutory legal act (normative legal act) as its main source.

In the context of state power reform, European integration, the current legal regime of martial law, and in view of post-war recovery prospects, the clear delimitation of competences in the field of law-making and ensuring the legitimacy of the sources of law is becoming of key importance for state stability and the effectiveness of the legal system. The system of sources of law in Ukraine has a direct genetic link with the concept of the distribution of state power; it is a hierarchically ordered set of sources of law in the formal legal sense, determined by the organization of the state apparatus and the constitutionally established scope of competence of each state body. This is a prerequisite for the effective functioning of the state, the establishment of the rule of law, the assurance of the balance of powers, constitutionalism, state and private interests, and the rights and freedoms of citizens, as well as a factor in preventing the usurpation of power and legal arbitrariness.

In the conditions of the information society, the legal regime of martial law, and European integration, the functioning of the state apparatus and the system of normative legal acts in Ukraine are constantly transforming, which necessitates timely modernization, monitoring, and alignment with objective social relations.

Keywords: principle of separation of powers, system of checks and balances, system of sources of law, legislation, normative legal act, authority/competence, European integration, digitalization, legal regime of martial law.

Анотація | У статті розглянуто концептуальні засади визначення взаємозв'язку між конституційним принципом поділу влади та формуванням і функціонуванням системи джерел національного права, зокрема українського. Наголошено, що організація державного механізму та взаємодія гілок державної влади, наділених правотворчими повноваженнями, у кожній державі має свої особливості й залежить від історичних, соціально-політичних та геополітичних умов їхнього розвитку й функціонування.

Підкреслено, що проблематика розподілу державної влади, повноважень її органів, створення механізму стримувань і противаг, як і доктрина джерел права, зазнала ґрунтового осмислення та й надалі перебуває в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних теоретиків, конституціоналістів, політологів та фахівців з державного управління.

Визначено сутність і зміст принципу поділу влади, суб'єктів правотворчих повноважень, поняття й основні ознаки джерел права у формально-юридичному розумінні, а також їхні системні властивості. Охарактеризовано систему джерел права України та нормативно-правовий акт як її основне джерело.

В умовах реформування державної влади, євроінтеграції, дії правового режиму воєнного стану та з огляду на перспективи повоєнного відновлення питання чіткого розмежування повноважень у сфері правотворення й забезпечення легітимності джерел права набуває ключового значення для стабільності держави та ефективності правової системи. Система джерел права України має безпосередній генетичний зв'язок із концепцією розподілу державної влади, є ієрархічно впорядкованою сукупністю джерел права у формально-юридичному розумінні, зумовленою організацією державного апарату та конституційно закріпленим обсягом компетенції кожного органу державної влади. Це є передумовою ефективного функціонування держави, утвердження в ній принципу верховенства права, забезпечення балансу владних повноважень, конституціоналізму, державних і приватних інтересів, прав та свобод громадян, а також чинником запобігання узурпації влади й правовому свавіллю.

В умовах інформаційного суспільства, правового режиму воєнного стану та євроінтеграції функціонування державного апарату й системи нормативно-правових актів України постійно трансформується, що вимагає своєчасної модернізації, моніторингу та приведення у відповідність до об'єктивних суспільних відносин.

Ключові слова: принцип поділу влади, система стримувань і противаг, система джерел права, законодавство, нормативно-правовий акт, повноваження, євроінтеграція, цифровізація, правовий режим воєнного стану.

Постановка проблеми. За будь-якого правового режиму одним із найважливіших аспектів функціонування держави є належне правове забезпечення. Його досягають за допомогою багатьох засобів, серед яких визначальне місце посідають ефективна система джерел права (правових актів), здатних упорядковувати суспільні відносини, та закріплення на рівні Основного Закону принципу розподілу державної влади. При цьому спосіб організації органів державної влади, а також зміст і обсяг їхніх нормотворчих повноважень безпосередньо впливають на визначення форм об'єктивації загальнообов'язкових правил поведінки (норм права), їхню юридичну силу та характер впливу на суспільні відносини, а також на формування й функціонування правової системи загалом. Зі свого боку, компетенція органів державної влади, визначена згідно з принципом її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, передбачає здійснення нормотворчої діяльності й у такий спосіб формує систему джерел права, завдяки особливим властивостям яких створюється механізм стримувань і противаг у здійсненні державної влади. Отже, розмежування повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади визначає, які правові акти визнають джерелами права, порядок їх ухвалення та їхню юридичну силу. Це забезпечує стабільність і передбачуваність правового розвитку та правопорядкуючого впливу, діяльність державної влади в межах, визначених Конституцією, а також легітимність та ефективність системи джерел права.

Важливим аспектом, що безпосередньо впливає на правові засади організації та функціонування держави, є також євроінтеграційні процеси, пов'язані передусім з адаптацією законодавства України до права ЄС та гармонізацією національного і європейського права. Неабиякий вплив на розвиток джерел права справляють і реформи, що тривають в Україні, пов'язані з удосконаленням державного механізму, забезпеченням прав і свобод громадян, реалізацією принципу верховенства права у внутрішній та зовнішній політиці. За таких обставин конституційний принцип поділу влади має в підсумку забезпечити нормативну й інституційну визначеність та стабільність у сфері нормотворчої діяльності, а також ефективність правового регулювання. Відповідно **метою** цього дослідження є з'ясування сутності та змісту взаємозв'язку між конституційним принципом розподілу державної влади й системою джерел національного права в умовах євроінтеграції та правового режиму воєнного стану.

Стан опрацювання проблеми. Загалом проблематика розподілу державної влади, повноважень її органів, створення механізму стримувань і противаг, як і доктрина джерел права, зазнала ґрунтового осмислення та й надалі перебуває в центрі уваги теоретиків, конституціоналістів, політологів і фахівців з державного управління. Що таке влада і що таке закон — це питання, які в усі часи та в будь-якому регіоні світу були й залишаються дискусійними з огляду на трансформацію суспільних відносин, їхню цифровізацію та інформатизацію, вплив штучного інтелекту, зміни національного й міжнародного правопорядків, запровадження надзвичайного чи воєнного стану, геополітичні виклики та інші обставини, що прямо чи опосередковано впливають на державотворчі й правотворчі процеси та національний правопорядок.

Віддаючи належне науковим працям вітчизняних і зарубіжних попередників, присвяченим принципу розподілу державної влади, варто зазначити, що сучасні вітчизняні наукові здобутки в цій сфері пов'язані з іменами таких учених, як: С. К. Бостан, О. Р. Дашковська, А. П. Заєць, М. І. Козюбра, В. В. Костицький, В. В. Ладиченко, Р. С. Мартинюк, Л. Р. Наливайко, П. Ф. Пилипенко, І. В. Процюк, В. В. Сухонос, О. Фрицький та ін. Зокрема, вони аналізували проблеми організації та функціонування державної влади за різних форм державного правління й політичного режиму, особливості реалізації повноважень окремих органів державної влади тощо.

Сучасна зарубіжна правова доктрина (Т. Бахадур, Артур Бентлі, Роберт Даль, Моріс Дюверже, Джованні Сарторі, Мартен Стремлер, Фелікс Франкфуртер, Карл Фрідріх, Джеремі Волдрон та ін.) насамперед сфокусована на таких проблемах: функціонування влади в різних типах держав; реалізація принципу поділу влади в конституційних системах через призму **соціальних інтересів** та характеру їхньої взаємодії; зв'язок нормативного, позитивного й соціального вимірів державного управління, що впливає на інституційний поділ і джерела права як правовий баланс; вплив поділу

влади на забезпечення **доступу до нормотворчості** через законодавство, уряд і суд; легітимність, верховенство права та **правова визначеність** тощо.

Щодо джерел права варто зазначити, що на початку XXI століття оформилася теорія джерел права у формально-юридичному розумінні. До її формування долучилися Н. М. Пархоменко, С. П. Погребняк, Ю. Лобода, Л. О. Корчевна та ін., предметом досліджень яких були загальнотеоретичні засади джерел і форм права. С. В. Васильєв, В. М. Єрмоленко, П. О. Гвоздик, А. А. Пухтецька та інші дослідили особливості сутності та змісту, формування й функціонування джерел цивільно-процесуального, екологічного, аграрного, адміністративного та інших галузей права, що стало важливою складовою загальної теорії джерел права у формально-юридичному розумінні.

Окремо варто згадати наукові праці, присвячені джерелам права Європейського Союзу. Окремі аспекти цієї проблематики, а саме: поняття, структура, класифікація, особливості дії в просторі, у часі та щодо країн-членів, взаємодія права ЄС і національного права тощо — стали предметом дослідження М. І. Голинської, М. В. Ковалів, В. Р. Макар, А. А. Петренка, М. О. Саракучи, К. В. Смирнов, В. В. Форманюк, І. В. Яковюк та ін.

Не залишилися поза увагою проблеми джерел права і в зарубіжній юридичній доктрині. Зокрема, досліджено сутність, властивості, класифікацію, зміст джерел права в різних країнах та правових сім'ях, а також окремі джерела права у формально-юридичному розумінні. Серед дослідників: Маріус Андреєску, Субодх Атана, Юрген Баседов, Джон Белл, Дачран С. Бустамі, Джордан Дачі, С. Г. Кітон, Драгомір Крастев, Раджендра Кумар, Марін Петков, Г. Піно, Андра Пуран, Ішита Чандра, Фабіо Перін Шехера, Маяанк Шекхар та ін.

Окрім того, серед зарубіжних учених проблематику основних засад формування правового масиву, зокрема в аспекті дотримання європейських стандартів, вивчали: Е. Айткен, А. Х. С. Аттамімі, Р. В. Бауман, Д. С. Бустхамі, П. Ішвара Бхат, Р. Кормакайн, Цві Кахана, М. Мусмуті, Д. Резевська, Харалампос (Гаррі) Стамелос, Х. Хантакі, Дж. Вальдрон та ін. Предметом їхніх досліджень були, зокрема, доктринальні методи юридичних досліджень, правові принципи та принципи права, комплексний підхід до розуміння правових явищ, принцип якості законодавства та його значення для формування ефективної правової системи тощо.

Виклад основного матеріалу. Теорія джерел права у формально-юридичному розумінні. Система джерел права. Відповідно до правової доктрини, існують різні підходи до визначення поняття «джерело права» з огляду на розуміння сутності та призначення права в суспільстві.

У вітчизняній доктрині права утвердився підхід, згідно з яким джерело права — це зовнішня форма вираження норм права у вигляді письмового документа (правового припису), який видається уповноваженими суб'єктами правотворчості за спеціальною процедурою, має юридичну силу, є обов'язковим для виконання, відображає волю суб'єктів правотворчості та спрямований на регулювання суспільних відносин.

Отже, виділяють такі загальні ознаки джерел права: 1) публічність — джерела права, які в комплексі утворюють систему, ухвалюються суб'єктами правотворчості й поширюються на всіх осіб, які перебувають у межах юрисдикції держави; 2) формальність — джерела права є сукупністю відповідним чином оформлених документів — правових актів (за винятком правових звичаїв). При цьому обов'язковою умовою набуття джерелами права юридичної сили є наявність відповідних реквізитів (назви, зазначення місця й часу ухвалення та ін.); 3) нормативність; 4) юридична сила — джерела права в межах їхніх різновидів, що утворюють систему, розташовуються за спаданням юридичної сили. Основним за юридичною силою джерелом права є Конституція, що має найвищу юридичну силу; 5) обов'язковість, гарантованість та безпосередній зв'язок із державою — джерела права ухвалюються від імені держави або з її дозволу, а їхня реалізація забезпечується системою державних гарантій і санкцій; 6) безпосередній зв'язок джерел права з колом суб'єктів, простором і часом; 7) формування на основі чинних у певний час і в певній державі джерел права та, відповідно, пряма залежність від цих «змінних величин»¹.

¹ Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології, Монографія. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»». 2008. С. 110.

З позиції теорії права сукупність джерел права характеризується низкою специфічних властивостей як багаторівнева й складна система зі структурними, функціональними, генетичними та ієрархічними зв'язками між її елементами, розташованими в певному порядку, що забезпечує її функціональну завершеність та визначає її місце у правовій системі. Система джерел права складається з багатьох різнорідних частин — підсистем джерел права: системи нормативно-правових актів, системи нормативно-правових договорів, системи правових прецедентів тощо, які можуть взаємодіяти завдяки системним зв'язкам. Складність системи джерел права полягає в тому, що її елементи об'єднуються як природним, так і штучним шляхом; як за об'єктивними, закономірними, так і за суб'єктивними, довільними чинниками; як за якісними, так і за кількісними ознаками; як за змістовними, так і за формальними критеріями на підставі певних принципів: структурності, системності, ієрархічності. Стійкі зв'язки, що виникають між джерелами права, утворюючи єдине ціле, дають їм змогу реалізовувати свої цілі та функції, формують структуру системи джерел права (вертикальну й горизонтальну), тобто забезпечують її впорядкованість та спрямованість². З огляду на це, ефективність регулювання суспільних відносин залежить від узгодженої дії всіх складників системи джерел права в межах певної правової системи.

Як відомо, за основними ознаками та характеристиками система права України та її правова система належать до романо-германської правової сім'ї, де головним джерелом права є закон (нормативно-правовий акт) та підзаконні нормативно-правові акти, що розвивають його положення. Усі інші джерела права у формально-юридичному розумінні відіграють другорядну, допоміжну роль. З огляду на це, забезпечення ефективності законів та підзаконних нормативно-правових актів, які також називають законодавством, є однією з основних функцій держави та уповноважених нею суб'єктів законотворчості. Важливість цієї діяльності зумовлена засадничою роллю законодавства, його визначальною та впорядковувальною функцією щодо різноманітних суспільних відносин у межах юрисдикції держави, що, своєю чергою, потребує постійного ґрунтовного наукового осмислення та супроводу.

Зазначена проблематика набула особливої актуальності у зв'язку з ухваленням Закону України «Про правотворчу діяльність»³ (далі — Закон), у якому вперше на законодавчому рівні закріплено поняття, ознаки та класифікацію нормативно-правових актів. Зокрема, відповідно до статті 8 Закону нормативно-правовий акт — це офіційний документ, ухвалений (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності у встановленому Конституцією України та (або) законом порядку в письмовій формі (крім випадків, визначених частиною другою статті 47 цього Закону), який містить норму (норми) права і розрахований на неодноразову реалізацію.

Згідно з положеннями статті 9 Закону законодавство України — це взаємопов'язана та упорядкована система нормативно-правових актів України і чинних міжнародних договорів.

При цьому законодавство України включає: Конституцію України — Основний Закон України; закони; підзаконні нормативно-правові акти: постанови Верховної Ради України, що містять норми права; укази Президента України, що містять норми права; постанови Кабінету Міністрів України, що містять норми права; накази міністерств, що містять норми права; акти інших державних органів, що містять норми права; постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим, постанови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, накази міністерств Автономної Республіки Крим, що містять норми права; розпорядження голів місцевих державних адміністрацій (з урахуванням особливостей, визначених статтею 7 цього Закону), накази керівників структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, що містять норми права; акти органів місцевого самоврядування, що містять норми права, з урахуванням особливостей, визначених статтею 7 цього Закону.

Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною законодавства України.

² Ibid. С. 333.

³ Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-ІХ.

Положення статті 1 Закону встановлюють, що його дія не поширюється на правові акти, які не містять норм права і, відповідно, не є джерелами права у формально-юридичному розумінні, а саме на: рішення та висновки Конституційного Суду України; судові рішення; акти Верховної Ради України, Президента України політичного характеру, що містять оцінку фактів, подій, явищ, обставин, процесів; укази Президента України про введення в дію рішень Ради національної безпеки і оборони України; акти застосування права; акти про утворення або припинення державного органу, органу місцевого самоврядування; акти про утворення, діяльність або припинення консультативного, дорадчого чи іншого допоміжного органу; акти про надання гуманітарної допомоги іноземній державі; директиви, вказівки, технічні завдання для участі делегацій України, Кабінету Міністрів України, інших державних органів, а також представників України в міжнародних заходах; інші індивідуальні правові акти; інші правові акти, що не містять норм права.

Укладення Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку, визначення в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» серед основних засад забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, закріплення в Конституції України європейського вибору — усе це зумовило проведення політики адаптації національного законодавства до права ЄС, що, своєю чергою, спричинило трансформацію правотворчого та правореалізаційного процесів, імплементацію європейських стандартів у процес ухвалення, тлумачення та реалізації норм права.

Не заглиблюючись у питання сутності та змісту джерел права ЄС, слід відзначити не лише сутнісні зміни в законодавстві України та кількісне зростання нормативно-правових актів, а й урахування в правореалізаційному процесі, зокрема в правозастосовній діяльності суду, джерел права ЄС, рішень Суду ЄС та висновків різних європейських інституцій. Окрім того, відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди в Україні під час розгляду справ застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Суду як джерело права. У цьому разі судовий прецедент визнається джерелом права в Україні.

Принцип розподілу державної влади та правотворчі повноваження органів державної влади. У контексті розподілу державної влади та відповідно до Конституції України вихідною позицією для формування системи джерел права є закріплення у статті 6 Конституції принципу поділу влади, згідно з яким державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Таким чином, доктрина поділу влади стосується взаємовідносин між трьома гілками влади, а саме: законодавчою, виконавчою та судовою. Доктрина Монтеस्क'є — це не просто «міф», вона містить і частку істини в тому сенсі, що кожен орган влади повинен здійснювати свої повноваження за принципом «стримувань і противаг», що означає, що жоден з органів не повинен узурпувати основні функції інших⁴.

Утім, сьогодні поділ влади частіше розглядається як спосіб стимулювання системи стримувань і противаг, необхідних для належного врядування. У Сполучених Штатах та інших президентських системах суворий поділ часто є фундаментальним конституційним принципом. Однак у Сполученому Королівстві та інших юрисдикціях загального права теорія поділу є набагато менш популярною. У Великій Британії основні інститути влади еволюціонували задля досягнення балансу між короною (а останнім часом і урядом) і парламентом. Ця система більше нагадує баланс влади, ніж формальний поділ трьох її гілок⁵.

⁴ Tej Bahadur Singh Principle of separation of powers and concentration of authority. J.T.R.I. JOURNAL – Second Year, Issue 4 & 5. Year. March, 1996. P. 1.

⁵ The Separation of Powers Standard Note: SN/PC/06053 Last updated: 15 August Author: Richard Benwell and Oonagh Gay Section Parliament and Constitution Centre. P.1.

Іншими словами, у буквальному розумінні принцип поділу влади не може бути застосований у жодній сучасній державі: Великій Британії, США, Франції, Індії чи Австралії. Однак це не означає, що принцип утратив актуальність. Влада — це органічна єдність. Її не можна розділити на водонепроникні відсіки. Історія доводить цей факт. За умови повного поділу влади уряд не може працювати злагоджено та ефективно. Належне функціонування уряду можливе лише завдяки співпраці та взаємній адаптації всіх трьох гілок влади⁶. Тому неможливо класифікувати функції всіх трьох гілок влади з математичною точністю. Ба більше, дотримання жорсткої концепції поділу влади зробило б урядування неможливим⁷.

В Україні здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову означає передусім самостійне виконання кожним органом державної влади своїх функцій і повноважень. Це не виключає взаємодії органів державної влади, зокрема надання необхідної інформації, участь у підготовці або розгляді певного питання тощо. Однак така взаємодія має здійснюватися з урахуванням вимог статей 6, 19 Конституції України, відповідно до яких органи державної влади зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України⁸.

З огляду на складність чіткого розмежування завдань між органами державної влади в межах механізму держави, слід констатувати існування кількох відокремлених напрямів діяльності держави, які не охоплюються класичною теорією, утім передбачають створення та функціонування органів влади, що мають владні повноваження, зокрема й щодо розроблення та ухвалення правових актів різної юридичної сили. На сьогодні можна виокремити: главу держави як окремий орган державної влади (Президент України); орган законодавчої влади (Верховна Рада України), органи виконавчої (Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади) та судової влади на чолі з Верховним Судом; орган конституційної юрисдикції (Конституційний Суд України); контрольно-наглядові органи державної влади (прокуратура, Держаудитслужба, антикорупційні органи тощо); органи місцевого самоврядування, що уособлюють муніципальну владу. Суб'єкти, уповноважені ухвалювати нормативно-правові акти, як зазначалося, визначені у статті 1 Закону України «Про правотворчу діяльність».

Водночас слід пам'ятати, що згідно зі статтею 5 Конституції України народ може здійснювати владу не лише через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а й безпосередньо на всеукраїнському референдумі.

Відповідно до Конституції України та Закону України «Про правотворчу діяльність» Верховна Рада України ухвалює закони, які є основними джерелами права; Кабінет Міністрів України, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади видають підзаконні нормативно-правові акти, що конкретизують і деталізують виконання законів. Органи судової влади, не маючи правотворчих повноважень, ухвалюють окремі прецедентні рішення, формулюють правові позиції, зокрема у зразкових справах, які є обов'язковими для врахування у правозастосовній діяльності, забезпечуючи в такий спосіб єдність судової практики. Конституційний Суд України уповноважений визнавати неконституційними закони чи інші нормативні акти, ухвалені відповідним суб'єктом владних повноважень поза межами його компетенції.

Як зазначалося, основним джерелом права є Конституція України — центральний, або стрижневий, правовий акт, який визначає сутність, зміст та напрями розвитку всієї системи джерел права. Конституція України визначає загальні засади правопорядку, основу якого становлять нормативно-правові акти як джерела права у формально-юридичному розумінні, що є загальнообов'язковими для виконання на всій території держави.

⁶ Tej Bahadur Singh Principle of separation of powers and concentration of authority. J.T.R.I. JOURNAL – Second Year, Issue 4 & 5. Year. March, 1996. P.11.

⁷ Frankfurter – The Public and Its Government (1930) quoted by B. Schwartz, in American Constitutional Law, 1955. Page 286.

⁸ Рішення Конституційного Суду України від 18 листопада 2004 року № 17-рп/2004 у справі за конституційним поданням 58 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України» (справа про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України).

Відповідно до правової доктрини та статті 9 Закону «Про правотворчу діяльність» законодавство України структурується ієрархічно: від актів вищої юридичної сили до актів нижчої юридичної сили (стаття 19 цього Закону) з урахуванням: засад конституційного ладу в Україні; компетенції та територіальної юрисдикції суб'єкта правотворчої діяльності, визначеної Конституцією України та/або законом; інших особливостей, визначених Конституцією України та/або законом.

Отже, система джерел права України має безпосередній генетичний зв'язок із концепцією поділу державної влади, є ієрархічно впорядкованою сукупністю джерел права у формально-юридичному розумінні, зумовленою організацією державного апарату та конституційно закріпленим обсягом компетенції кожного органу державної влади. Зазначене є передумовою ефективного функціонування держави, забезпечення в ній панування принципу верховенства права та балансу владних повноважень, державних і приватних інтересів, прав та свобод людини і громадянина.

Парадигма взаємозв'язку. З огляду на визначені зміст і сутність взаємозв'язку між організацією та здійсненням державної влади, з одного боку, і системою джерел права, яка визначає обсяг та межі повноважень органів державної влади, з іншого, варто зазначити таке.

Ефективність функціонування держави безпосередньо вимагає чіткого розподілу правотворчих повноважень. На рівні Основного Закону та конституційних законів мають бути зафіксовані форми й перелік нормативно-правових актів — законів чи підзаконних, — які може ухвалювати відповідний суб'єкт правотворчості.

Така правова визначеність дає змогу дотримуватися меж повноважень органів державної влади, уникати розширення їхнього обсягу, дублювання або узурпації. Це створює передумови для врегулювання найважливіших суспільних відносин законами й уникнення ситуацій, коли органи виконавчої влади за допомогою підзаконної правотворчості намагаються впливати на сфери, які має регулювати виключно закон. Навпаки, такі дії неминуче призводять до розбалансування й дестабілізації системи нормативно-правових актів, так званої конкуренції між актами різної юридичної сили, виникнення колізій, зниження якості правового масиву, порушення принципу законності тощо, а у підсумку — до зниження ефективності державного управління та правового регулювання.

Причинами цього можуть бути дублювання повноважень органів виконавчої влади та Президента, посилення президентського впливу, послаблення парламентських позицій як результат надмірної правотворчості Уряду.

Конституційний Суд України також зазначав, що поділ державної влади відображає функціональну визначеність кожного з державних органів, передбачає не тільки розмежування їхніх повноважень, а і їхню взаємодію, систему взаємних стримувань та противаг, мета яких — забезпечити їхню співпрацю як єдиної державної влади; крім того, забезпечення реалізації принципу поділу влади є запорукою єдності державної влади, важливою передумовою стабільності, підтримання громадського миру і злагоди в державі (абзаци другий, четвертий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008). Зазначені засади Конституції України забезпечують збалансованість конституційних повноважень органів державної влади, а також їхню відповідність визначеним Основним Законом України засадам конституційного ладу та формі державного правління в Україні. Крім того, це унеможливлює конкуренцію компетенцій цих органів, наділення їх невластивими повноваженнями та концентрацію владних повноважень в одного чи кількох суб'єктів державної влади. Недотримання цих вимог, зокрема й при внесенні змін до Основного Закону України, негативно позначиться на змісті та спрямованості діяльності держави, унеможливить виконання нею свого головного обов'язку — утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Саме тому поділ влади є основним засобом та неодмінною умовою запобігання концентрації влади, а отже, інструментом протидії зловживанням нею задля належної реалізації прав і свобод людини і громадянина⁹.

⁹ Висновок Конституційного Суду України від 16 грудня 2019 року № 7-в/2019 у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріп-

Ключовим в аспекті правореалізації є визначення суб'єктів офіційного тлумачення законодавства. Наразі в Україні відповідно до чинного законодавства визначено лише одного суб'єкта офіційного тлумачення **Конституції — Конституційний Суд України. Верховний Суд** формує обов'язкові до врахування правові позиції. Інші органи можуть тлумачити правові акти **в межах власних повноважень**, однак такі роз'яснення **не мають обов'язкової юридичної сили**.

Окремим важливим аспектом є уникнення надмірної зарегульованості суспільних відносин, тобто правове регулювання має поширюватися лише на ті відносини, які його потребують. Тому правове регулювання в соціальній сфері має бути збалансованим з іншими видами соціального регулювання.

Важливим також є забезпечення легітимності державної влади через прозорість правотворчого процесу, ясність, зрозумілість і доступність змісту нормативно-правових актів, їхньої мети та завдань щодо системного впливу на суспільні відносини.

З метою інституційного забезпечення євроінтеграційних процесів було створено низку спеціальних органів, як-от: Комітет Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу; **Урядовий офіс з європейської та євроатлантичної інтеграції**, спеціальні підрозділи при кожному міністерстві; низка антикорупційних структур тощо. Їхнім завданням є забезпечення відповідності сутності та змісту державного управління, системи законодавства України та практики її реалізації європейським стандартам і принципам.

Під час дії воєнного або надзвичайного стану відповідно до чинного законодавства суб'єктами правотворчої діяльності можуть також бути: начальники обласних та районних військових адміністрацій; керівники обласних та районних військово-цивільних адміністрацій.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» визначено умови, за яких виникають підстави для надзвичайної правотворчості в умовах надзвичайного, зокрема воєнного, стану. Це, зокрема, виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або ж спроба захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства. Лише за цих обставин відповідні суб'єкти наділяються повноваженнями, зокрема правотворчими, які «необхідні для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу», а також допускають «тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень»¹⁰.

Суб'єктами надзвичайної правотворчості є органи державної влади, органи місцевого самоврядування та відповідні військові командування, яким згідно зі статтею 14 згаданого Закону надано право видавати, в межах своєї компетенції, обов'язкові до виконання на відповідній території рішення, розпорядження, накази й директиви, зокрема й спільні, з питань забезпечення режиму надзвичайного стану. Функціональним призначенням таких актів є забезпечення прав людини, відновлення та стабілізація правопорядку, створення умов для подальшого функціонування всіх державно-владних інститутів і правового розвитку загалом.

Цифровізація та інформатизація суспільних відносин також вплинули на організацію та реалізацію державної влади та її правове забезпечення. Наразі відбувається швидка адаптація механізму держави, джерел права та практики їх реалізації. Насамперед це перехід до **електронного врядування (e-governance)** як процесу використання інформаційно-комунікаційних технологій для

лення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань) (реєстр. № 1014) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

¹⁰ Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.

надання державних послуг та покращення роботи органів державної влади¹¹. Ключовою частиною е-врядування є електронний уряд (*e-Government*) — модель державного управління, заснована на використанні сучасних інформаційних та комунікаційних технологій з метою підвищення ефективності й прозорості влади, а також встановлення суспільного контролю над нею¹².

Відтак функції держави набувають сервісного змісту та цифрової форми, що зумовлює появу нових об'єктів правового регулювання та потребує їх своєчасного правового забезпечення. Зокрема, йдеться про необхідність швидкого врегулювання відносин, пов'язаних зі створенням та широким застосуванням **штучного інтелекту, публічних електронних реєстрів та баз даних, блокчейну, криптовалюти, різноманітних комунікативних платформ, соціальних мереж, месенджерів**, а також виникненням прав п'ятого покоління — цифрових, які включають право на доступ до Інтернету, захист персональних даних, кібербезпеку та цифрову ідентичність.

Специфіка таких об'єктів правового регулювання зумовлює зростання ролі технічних норм та стандартів, що мають підзаконний характер і ухвалюються переважно органами виконавчої влади. Із цією метою створюються нові органи влади або окремі підрозділи в межах уже наявних, покликані реалізовувати правову політику в цифровій сфері. В Україні це Міністерство цифрової трансформації, кіберполіція та інші. Формуються та застосовуються нові методи й способи державного управління та контролю, як-от: онлайн-моніторинг, електронні сервіси, електронні петиції, електронні декларації, електронний документообіг, електронний розподіл справ у суді, електронні кабінети тощо.

За таких обставин наразі спостерігається часткове відставання нормотворчої діяльності уповноважених суб'єктів, що подекуди зумовлює правову невизначеність, появу правових прогалин і зниження ефективності захисту прав та свобод громадян. Відтак процеси розробки та ухвалення нормативно-правових актів потребують змін і постійного вдосконалення. З іншого боку, збільшуються можливості для забезпечення прозорості та відкритості правотворчого та правозастосовного процесів.

Важливою є відповідність таких нормативно-правових актів директивам та регламентам Європейського Союзу, який активно розвиває цифрову політику щодо правового регулювання електронного урядування, цифрових платформ, захисту даних, зокрема персональних, ШІ, кібербезпеки тощо.

Висновки. У кожній державі організація механізму держави та взаємодії між різними гілками державної влади, що мають правотворчі повноваження, має свої особливості й залежить від історичних, соціально-політичних та геополітичних умов її розвитку та функціонування.

В умовах реформування державної влади, євроінтеграції, правового режиму воєнного стану та з огляду на перспективи повоєнного відновлення питання **чіткого розмежування повноважень у сфері правотворення і забезпечення легітимності джерел права** набуває ключового значення для стабільності держави та ефективності правової системи. Система джерел права України має безпосередній генетичний зв'язок із концепцією розподілу державної влади, є ієрархічно впорядкованою сукупністю джерел права у формально-юридичному розумінні, що зумовлена організацією апарату держави та конституційно закріпленим обсягом компетенції кожного органу державної влади. Зазначене є передумовою ефективного функціонування держави, забезпечення панування в ній принципу верховенства права, балансу владних повноважень, конституціоналізму, державних та приватних інтересів, прав і свобод громадян і водночас чинником запобігання узурпації влади та правовому свавіллю.

¹¹ Sa F., Rocha A., Cota M. P. Potential dimensions for a local e-Government services quality model. *Telematics and Informatics*. 2016. No33(2). P. 270–276. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tele.2015.08.005>.

¹² UN E-Government Survey (Архівовано 1 червня 2009 у Wayback Machine.); eGovernment in Europe: European Union policy and support programmes in the field of eGovernment. <https://ec.europa.eu/digital-agenda/life-and-work/public-services>.

В умовах інформаційного суспільства, правового режиму воєнного стану та євроінтеграції функціонування державного апарату і система нормативно-правових актів України постійно трансформуються та вимагають своєчасної модернізації, моніторингу, приведення у відповідність до об'єктивних суспільних відносин.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Benwell, R., Gay, O. (б.д.). The Separation of Powers Standard Note: SN/PC/06053. Parliament and Constitution Centre. Last updated: 15 August. 11 p.
2. Black, F. R. (1931). Review: The Public and Its Government. By Professor Felix Frankfurter. Michigan Law Review, 29(4), 654.
3. Sa, F., Rocha, A., Cota, M. P. (2016). Potential dimensions for a local e-Government services quality model. Telematics and Informatics, 33(2), 270–276. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tele.2015.08.005>.
4. Singh, T. B. (1996). Principle of separation of powers and concentration of authority. J.T.R.I. JOURNAL, (Second Year, Issue 4 5). March. 11 p.
5. UN E-Government Survey (б.д.). eGovernment in Europe: European Union policy and support programmes in the field of eGovernment. URL: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/life-and-work/public-services>.
6. Пархоменко, Н. М. (2008). Джерела права: проблеми теорії та методології (Монографія). Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка». 336 с.

Перелік юридичних документів:

7. Висновок Конституційного Суду України від 16 грудня 2019 року № 7-в/2019 у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань) (реєстр. № 1014) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.
8. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.
9. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20>.
10. Рішення Конституційного Суду України від 18 листопада 2004 року № 17-рп/2004 у справі за конституційним поданням 58 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України» (справа про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України).

References

Bibliography:

1. Benwell, R., Gay, O. (b.d.). The Separation of Powers Standard Note: SN/PC/06053. Parliament and Constitution Centre. Last updated: 15 August. 11 p.
2. Black, F. R. (1931). Review: The Public and Its Government. By Professor Felix Frankfurter. Michigan Law Review, 29(4), 654.
3. Parkhomenko, N. M. (2008). Dzhherela prava: problemy teorii ta metodolohii (Monohrafiia). Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Yurydychna dumka». 336 s.
4. Sa, F., Rocha, A., Cota, M. P. (2016). Potential dimensions for a local e-Government services quality model. Telematics and Informatics, 33(2), 270–276. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tele.2015.08.005>.
5. Singh, T. B. (1996). Principle of separation of powers and concentration of authority. J.T.R.I. JOURNAL, (Second Year, Issue 4 5). March. 11 p.
6. UN E-Government Survey (b.d.). eGovernment in Europe: European Union policy and support programmes in the field of eGovernment. URL: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/life-and-work/public-services>.

List of legal documents:

7. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 18 lystopada 2004 roku № 17-rp/2004 u spravi za konstytutsiinym podanniam 58 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Postanovy Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro Tymchasovu spetsialnu komisiuu Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan monitorynhu realizatsii zakonodavstva pro vybory Prezydenta Ukrainy» (sprava pro Tymchasovu spetsialnu komisiuu Verkhovnoi Rady Ukrainy).
8. Vysnovok Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 16 hrudnia 2019 roku № 7-v/2019 u spravi za konstytutsiinym zvernenniam Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo vidpovidnosti zakonoproektu pro vnesennia zmin do statyi 106 Konstytutsii Ukrainy (shchodo zakriplennia povnovazhen Prezydenta Ukrainy utvoriuvaty nezalezhni rehuliatorni orhany, Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy, pryznachaty na posady ta zvilniaty z posad Dyrektora Natsionalnoho antykoruptsiinoho biuro Ukrainy i Dyrektora Derzhavnoho biuro rozsliduvan) (reiestr. № 1014) vymoham statei 157 i 158 Konstytutsii Ukrainy.
9. Zakon Ukrainy «Pro pravotvorchu diialnist» vid 24 serpnia 2023 roku № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20>.
10. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu» vid 16 bereznia 2000 roku № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.